

16. századi érelelet a berzencei várból

VARGA MÁTÉ

Független kutató, régész

7435 Somogyárd, Kossuth L. u. 3., email: vargamate12@gmail.com

VARGA, M.: *16th-century coin hoard from Berzence castle*

Abstract: In 2022, four skeletons were found in a pit at Berzence Castle. A coin hoard was discovered near the pelvic bone of one of the deceased. Remnants of leather and textile were also found adhering to the coins. The hoard consisted of 5 gold coins and 29 silver coins. The gold forints were minted by the Hungarian kings Albert, Matthias I, and Wladislaus II. After the gold coins, the largest denomination consists of two groschen coins minted in the Electorate of Saxony, known as Zingroschen. These were minted during the joint reign of Frederick III, John, and George between 1507 and 1520. The Hungarian denars were minted during the reigns of Matthias I (5 pieces), Wladislaus II (1 piece), Louis II (6 pieces), and Ferdinand I (12 pieces), and the coin hoard also includes one obol from the time of Matthias I. Foreign coins are represented by two Austrian one-sided coins (pfennigs) minted by Ferdinand I. Since the last coin in the hoard was issued in 1530, it is highly likely that the deceased were buried during or after the 1532 siege, and the coins were buried with them at that time. The coins may have been in a small pouch.

Keywords: coin hoard, Ottoman era, gold coins, silver coins

Bevezetés

Magyarország déli határánál, Somogy megyében, a Dráva folyótól északra található Berzence település. 2022 áprilisában a település egykori várának feltárása során egy érelelet került elő.¹ A déli várfal külső oldalához egy különálló sírgödörben egy, míg egy nagyobb téglalap alakú gödörben négy embert temettek el. A négy elhunytat nyugat-keleti tájolással fektették a sírba, de két-két elhunyt egymáson feküdt (29. sír). Sajnos a sírokat későbbi, hódoltság kori gödrök ásásakor alaposan szétrombolták, a csontokat összetörték. Az egyik elhunytat (1. számú) elföldelés előtt elfelejthették kifosztani, ruházatát alaposan átnézni, mert a medencecsontjánál megtalálták az egykor a szűtyőjében vagy ruhájába varrva tárolt pénz-érméket (1. ábra). Az érelelet öt arany- és 29 ezüstpénzt tartalmazott. Az érméken kevés – a szűtyőből vagy ruhából származó – szervesanyag-maradvány (bőr és textil) is megmaradt (2–3. ábra).

Az érelelet összetétele

Az érelelet ezüstérméi összekorrodálódva kerültek elő, egy nagyobb diónyi méretben. Az öt aranypénz elvált tőlük, így azokat már a megtalálás pillanatában meg lehetett

határozni. Az érméken textil és bőrmaradványokat lehetett megfigyelni, azonban ezek vizsgálatára a továbbiakban nem került sor (4–6. ábra). Az érelelet összetételét a restaurálás előtt pontosan nem lehetett megállapítani, és a tisztítás után is voltak bizonytalanságok. A korrózió több pici ezüstérmében nagy károkat okozott, és csak töredékes állapotban maradtak meg. Mivel az érméket valamilyen szerves – valószínűleg bőrben – anyagban tartották, és az ezüstérméknek magasabb lehetett a réztartalma, ennek lett a következménye az, hogy ilyen erősen egymáshoz tapadtak és korrodálódtak. Mindezek ellenére az érméket sikerült különválasztani és megtisztítani, illetve majdnem mindegyik pontos meghatározása lehetséges volt (7. ábra).²

Az érmék közül a legnagyobb címletűek az aranyforintok, mindegyiket a Magyar Királyság területén verték. Ritkasága miatt különlegesnek számít Albert király aranyforintja, ami Nagyszebenben készült. Három aranypénzt I. Mátyás veretett, kettő Nagybányán, egy Nagyszebenben készült. Az ötödik aranypénzt II. Ulászló király verette Körmöcbányán. Az aranypénzek viszonylag jó állapotban vannak, alig kopottak, sérülés nincs rajtuk.

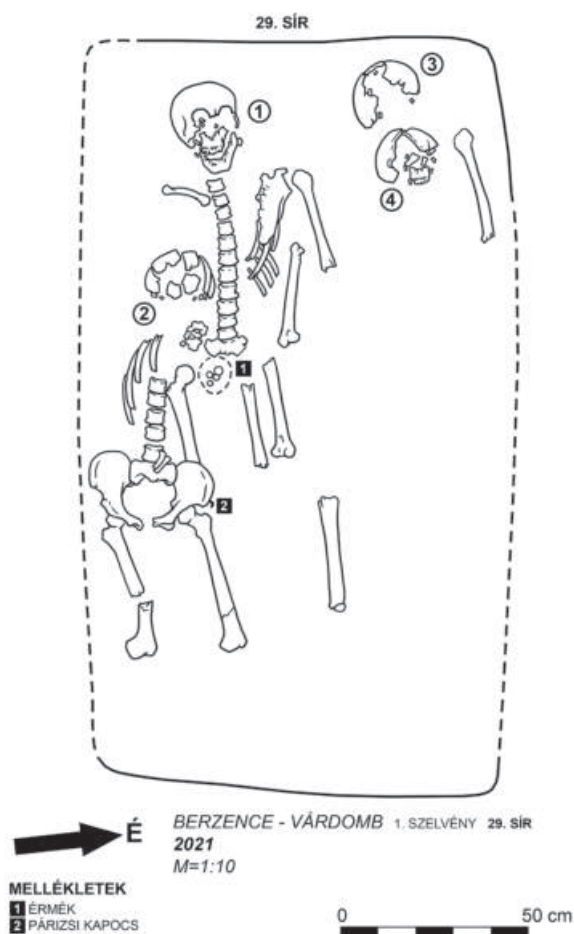
Az aranyérmék után a legnagyobb címlet a kettő darab, Szász Választófejedelemségben készült garas, amit Zingroschen-nek hívnak, de nevezték még Mutgroschen-nek, Mitteltgroschen-nek, vagy egyszerűen a verde helyéről Schneebergernek. Az éremtípust 1493 óta verték Szászországban. Az előlapon az alábbi felirat olvasható: GROSSVS NOVVS DVCVM SAXONIE, azaz a szász hercegek új garasa. Ezeket az érméket több mint három évtizedig verték. Az érmék készültek a schneebergi, a lipcsei, a freibergi, az annabergi, a zwickaui és a buchholzi pénzverdében is. Eredeti súlyuk 2,66 gramm volt, finomságuk pedig 482%. 1 garas 12 pfenniget vagy 24 hellert ért.³ A leletben található két garas súlya jóval elmarad ettől, ami a korrodációnak köszönhető. A schneebergi pénzverdét 1483-ban alapították és 1570-ig működött. A pénzverdében készültek egyoldalú pfennigek, dreierok, garasok és különböző tallérok. 1547-ig az Ernestin-ághoz tartozott.⁴ A leletben található kettő garast III. Friedrich, Johann és Georg közös uralkodása alatt verték. Mivel a verdejegy olvasata bizonytalan az érméken, így sem a készítés helye, sem a verés pontosabb ideje nem hatá-

1 Molnár 2021, 35–37. 5 darab arany és 24 darab ezüstpénzt említ, valamint közlésre került az érelelet fotója is. Molnár 2022, 210. 36 ezüstérme említve, záróveretként 1532-es, közölve az érelelet fotója. Molnár 2024, 142.

2 Az érmék restaurálását Horváth Péter József főrestaurátor (Rippl-Rónai Múzeum) végezte.

3 Schulten 1974, 320–327; <https://www.wikiwand.com/de/Zingroschen>

4 https://www.wikiwand.com/de/M%C3%BCnzst%C3%A4tte_Schneeberg. Schneeberg ma is létező település Németország Szászország tartományában

1. ábra. A 29. sír rajza (Rajz: Nyári Zsolt)

rozható meg, csak annyit tudunk, hogy 1507–1520 között készültek.⁵ A garasok előlapján kettős gyöngykör között körirat: FRI·IO·GE·D·G·DVCES·SAXONIE, középen a Szász Választófejedelemség címerpajzsa, felette sisak, míg a hátlapon kettős gyöngykör között körirat: GROSSVS·NOVVS·DVCVM·SAXONIE, középen a Szász Hercegség címerpajzsa, felette sisak (8. ábra).

A többi ezüstérme magyar királyok – I. Mátyás (5 darab), II. Ulászló (1 darab), II. Lajos (6 darab) és I. Ferdinánd (12 darab) – denárai, illetve egy obolus található I. Mátyás király idejéből. Ezek többnyire eléggé kopottak, korrodáltak, elvékonyodtak, több esetben hiányosak, ezért nem mindig lehetett pontosan meghatározni őket. A nagymértékű korrodáció miatt a súlyuk is elmarad az átlagostól.⁶ A külföldi érméket képviseli még két darab I. Ferdinánd által veretett osztrák egyoldalas veret (pfennig).

Történelmi háttér

A berzencei vár első írásos említése 1444-ből való. A település központjától északra lévő meredek domboldalon épült kastély ekkor a Berzencei család lakhelye volt, majd a birtokait öröklő családok kezére került. 1526-ban az Oszmán Birodalom győzelmével végződő mohácsi csata a középkori Magyar Királyság bukásához vezetett, ekkortól Berzence térségét is rendszeresen érintették a háborús események. A várat is megerősítették, a téglafalait külső oldalán földdel töltötték meg, palánkfallal vették körül. A várban és a palánkfallal övezett külvárosban több száz fős katonaság állomásozott. 1532-ben Szulejmán szultán a Dráva mellett haladt Bécs elleni hadjárata során, ekkor a berzencei várat is elfoglalták, azonban később sikerült visszafoglalni azt. Az elkövetkező időszakban is több kisebb-nagyobb összecsapás volt a környéken, a legjelentősebb 1555-ben. 1566-ban, Szigetvár eleste után őrsége felgyújtotta és elhagyta a várat, amit a török foglalt el.⁷

Mivel az érelelet utolsó érméjét 1530-ban bocsátották ki, ezért nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy az elhunytakat az 1532-es ostrom során/után temették el, és velük együtt ekkor ásták el az érméket is. Bár a temetkezések nyugat-keleti tájolása és a háton fekvő, nyújtott helyzetben való eltemetés megfelel a korban megszokottnak, sem az eltemetés módja, sem annak helye nem nevezhető általánosnak. A kor keresztény szokásainak megfelelően a közeli templom körül elhelyezkedő temetőben kellett volna elföldelni az elhunytakat. A várfal külső oldalánál elásott halottakban olyan személyeket sejtethünk, akiket valamilyen okból, pl. háborús esemény, valamilyen járvány/betegség miatt nem tudtak szabályosan eltemetni, vagy akik nem nyugodhattak a temető megszentelt földjében. Utóbbiak lehettek ellenséges katonák, esetleg a helyi lakosságtól vallásában is eltérő muszlim vagy ortodox vallású személyek. Azonban az érelelet összetétele – főleg magyar érmék – alapján valószínűbb, hogy magyar katonákat temethettek el. Véleményem szerint az érmék nem egy nagyobb erszényben vagy tarsolyban lehettek, hanem egy egyszerű bőr szütyőben voltak szorosan egymás mellett (9. ábra). Ez a szütyő valószínűleg nem könnyen észrevehető helyen lógott, mert akkor minden bizonnyal az eltemetés során levették volna az elhunytól. Hasonló sírban talált éreleletet ismerünk a pogányszentpéteri pálos kolostorból, ahol Müller Róbert feltárásán, a 7. számú sírban hét darab érme volt, az utolsó veret 1539-ben készült.⁸ Hahót-Buzád/Sárányisziget lelőhelyen a középkori templom körüli temetőben a 60. számú sírban textilbe csavarva 25 darab érme került elő, az utolsó érmét 1540-ben verték.⁹ Valószínűleg szintén sírban lehetett az a pénzegyüttes is, ami a kaposszentjakabi bencés apátság feltárásán került elő egy már korábban feltárt rétegből. Összesen 18 darab érme tapadt össze, az utolsó 1530-ban készült.¹⁰

⁵ Az első garas hátlapján a grossus szó előtt talán kettős liliom van, ami alapján Freibergben készült az érme. A második garason ugyanott talán X verdejegy van, ami alapján 1525-ben Schneebergben verték az érmét. Schulten 1974, 323.

⁶ A korszakban az ép denárok súlya 0,5 gramm körül volt, míg a berzencei éreleletben lévő denárok többsége 0,2–0,3 gramm körüli.

⁷ Molnár 2021.; Molnár 2022.; Molnár 2024.

⁸ Müller 1972.

⁹ Kvassay 1996, 219–227, Taf. 88.

¹⁰ Varga 2020, 179–180.

2. ábra. Az aranypénzek az előkerüléskor
(Fotó: Papp Zoltán)

3. ábra. Az ezüstpénzek az előkerüléskor
(Fotó: Papp Zoltán)

4. ábra. Albert király aranyforintja restaurálás előtt
(Fotó: Csernák Bálint)

5. ábra. Mátyás király aranyforintja restaurálás előtt
(Fotó: Csernák Bálint)

6. ábra. Az összetapadt ezüstpénzek restaurálás előtt
(Fotó: Csernák Bálint)

7. ábra. Az éremlelet restaurálás után
(Fotó: Csernák Bálint)

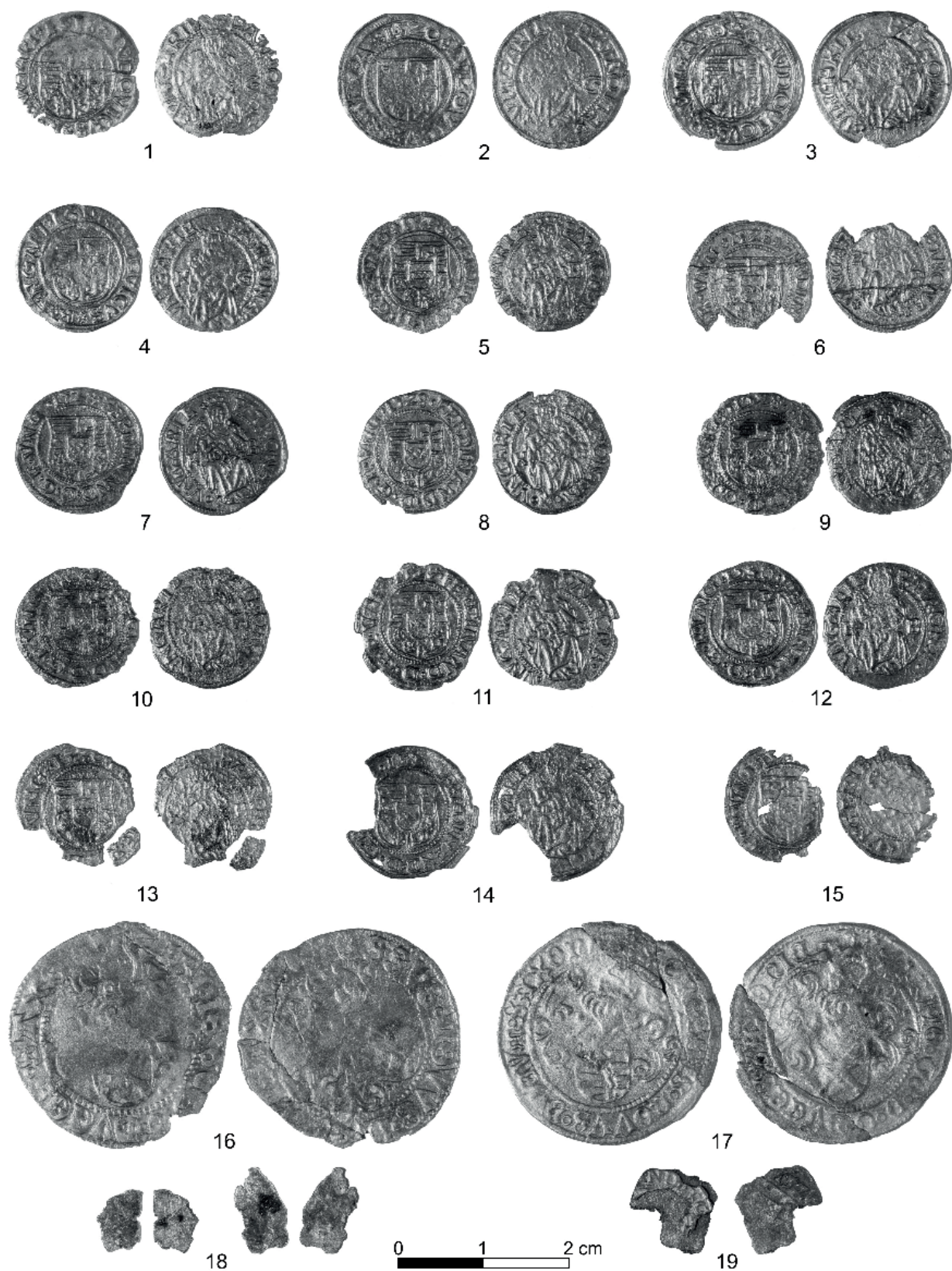
8. ábra. Szász Választófejedelemség, Zinsgroschen
(forrás: <https://en.numista.com/152568>)

9. ábra. Bőr szütyő ábrázolása a Szent Jakab-oltárról,
Prága, Nemzeti Galéria
(forrás: <https://hu.pinterest.com/pin/464715255276850331/>)

1. tábla. A berzencei éremlelet érméi
(Fotó: Balla Krisztián, Csernák Bálint)

2. tábla. A berzencei éremlelet érméi
(Fotó: Csernák Bálint)

Kibocsátó ország Uralkodó	Típus	Verdejegy Verde Verési idő	Átmérő	Súly	Csomagolási egység Leltári szám	Állapot
Magyar Királyság						
Albert (1437–1439)	aranyforint CNH II. 131, H 588, Po E 1-2, U 457b.	n-bány/ny/kos Nagyszeben 1438 Lemmel János kamaragróf ideje alatt	21,20–20,93	3,57	Gynsz. 2021/4. sorszám: 1 leltári szám: 2022.18.1.	jó állapotú 1. tábla 1.
Mátyás (1458–1490)	aranyforint CNH II. 205, H 673a, Po K 3-3, U 530.	h-(C)kereszt Nagyszeben 1452–1463 (H) 1466–1467 (Po) 1458–1463 (U) Firenzei Kristóf kamaragróf ideje alatt	21,37–21,39	3,56	Gynsz. 2021/4. sorszám: 2 leltári szám: 2022.18.2.	jó állapotú 1. tábla 2.
	aranyforint CNH II. 204A, H674, Po K 1-22, U 531.	n-címerpajzsban bányászék és kalapács Nagybánya 1458–1470 (H, U) 1470 (Po) városi kibocsátás	21,35–21,19	3,60	Gynsz. 2021/4. sorszám: 3 leltári szám: 2022.18.3.	jó állapotú 1. tábla 3.
	aranyforint CNH II. 208D, H 680, Po K 14-2, U 539. belső gyöngykör nélkül	n-IO Nagybánya 1482–1488 (H) 1481–1490 (Po) 1482–1489 (U) Félegyházy János kamaragróf ideje alatt	21,43–21,29	3,67	Gynsz. 2021/4. sorszám: 4 leltári szám: 2022.18.4.	jó állapotú 1. tábla 4.
II. Ulászló (1490–1516)	aranyforint CNH II. 256, H 749, Po L 7-2, U 591.	K-H Körmöcbánya 1500–1502 (H) 1501–1502 (P) 1498–1503 (U) Thurzó János kamaragróf ideje alatt	20,91–21,08	3,62	Gynsz. 2021/4. sorszám: 5 leltári szám: 2022.18.5.	jó állapotú 1. tábla 5.
Mátyás (1458–1490)	denár CNH II. 235A, H 717, U 562.	?-? ? 1468–1470 (U)	15,38–15,72	0,34	Gynsz. 2021/4. sorszám: 6	erősen kopott 1. tábla 6.
	denár CNH II. 234, H 718, U 564.	K-? ? 1471–1481 (U)	13,99	0,13	Gynsz. 2021/4. sorszám: 7	erősen kopott, töredékes 1. tábla 7.
	denár CNH II. 235A, H 717, U 562m.	n-bányászék és kalapács Nagybánya 1468–1470 (U)	15,62–15,28	0,34	Gynsz. 2021/4. sorszám: 8	kopott 1. tábla 8.

	denár CNH II. 239A, H 719, U 565d.	K-V/A Körmöcbánya 1482–1486 (U)	16,51–15,81	0,20	Gynsz. 2021/4. sorszám: 9	kopott, kissé hiányos 1. tábla 9.
	denár CNH II. 239A, H 719, U 565d.	K-V/A Körmöcbánya 1482–1486 (U)	16,18–15,88	0,22	Gynsz. 2021/4. sorszám: 10	kopott, kissé hiányos 1. tábla 10.
	obolus CNH II. 242, H 729, U 579a.	K-P/rozetta Körmöcbánya 1489 (U)	12,05–11,59	0,16	Gynsz. 2021/4. sorszám: 11	kopott 1. tábla 11.
II. Ulászló (1490–1516)	denár CNH II. 277, H 811, U 645b.	K-H Körmöcbánya 1505	15,69–15,21	0,34	Gynsz. 2021/4. sorszám: 12	kissé kopott, ragasztott a hátlapon látszik, hogy oda még egyszer ráütöttek az előlapi verőővel 1. tábla 12.
II. Lajos (1516–1526)	denár CNH II. 306A, H 841, U 673m.	K-G Körmöcbánya 1516	14,91–14,83	0,25	Gynsz. 2021/4. sorszám: 13	kissé kopott 1. tábla 13.
	denár CNH II. 306A, H 841, U 673m.	K-G Körmöcbánya 1517	15,69–14,74	0,31	Gynsz. 2021/4. sorszám: 14	kissé kopott 1. tábla 14.
	denár CNH II. 306A, H 841, U 673m.	K-G Körmöcbánya 1518	14,77–14,77	0,24	Gynsz. 2021/4. sorszám: 15	kissé kopott, kissé hiányos, ragasztott 2. tábla 1.
	denár CNH II. 306A, H 841, U 673m.	K-G Körmöcbánya 1520	15,98–15,71	0,33	Gynsz. 2021/4. sorszám: 16	kissé kopott 2. tábla 2.
	denár CNH II. 306A, H 841, U 673m.	K-A Körmöcbánya 1520	16,06–16,08	0,24	Gynsz. 2021/4. sorszám: 17	kissé kopott, ragasztott 2. tábla 3.
	denár CNH II. 306A, H 841, U 673m.	K-G Körmöcbánya 1521? (Az utolsó két szám bizonytalan.)	14,69–15,17	0,32	Gynsz. 2021/4. sorszám: 18	kissé kopott 2. tábla 4.
I. Ferdinánd (1526–1564)	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1528	14,01–14,23	0,29	Gynsz. 2021/4. sorszám: 19	kissé kopott 2. tábla 5.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1528	14,76	0,22	Gynsz. 2021/4. sorszám: 20	kissé hiányos, ragasztott 2. tábla 6.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1528	14,74–14,87	0,34	Gynsz. 2021/4. sorszám: 21	jó állapotú 2. tábla 7.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1528	14,06–14,50	0,24	Gynsz. 2021/4. sorszám: 22	jó állapotú, csak kevés hiányzik belőle 2. tábla 8.

	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1528	14,73–14,20	0,22	Gynsz. 2021/4. sorszám: 23	kissé kopott 2. tábla 9.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1529? (Elmosódott, nem látszik rendesen az évszám.)	14,50–13,89	0,25	Gynsz. 2021/4. sorszám: 24	kissé kopott, kissé hiányos 2. tábla 10.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1529	14,76–15,09	0,26	Gynsz. 2021/4. sorszám: 25	kissé hiányos 2. tábla 11.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1530	14,80–14,70	0,31	Gynsz. 2021/4. sorszám: 26	jó állapotú 2. tábla 12.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1530	13,68	0,14	Gynsz. 2021/4. sorszám: 27	kopott, kissé hiányos 2. tábla 13.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 1530? (Az utolsó szám nem látszik rendesen.)	15,63–15,61	0,20	Gynsz. 2021/4. sorszám: 28	kissé kopott, kissé hiányos 2. tábla 14.
	denár CNH III. 40, H 935, U 745a.	K-B Körmöcbánya 152? (Az utolsó szám nem látszik.)	13,69	0,11	Gynsz. 2021/4. sorszám: 29	kopott, hiányos, ragasztott 2. tábla 15.
Szászország- Ernestin-ág						
III. Friedrich, Johann és Georg (1507–1520)	garas (Zinsgroschen) Schulten 3006-3011.	nem olvasható ? évszám nélkül, 1507–1520	26,22–26,21	1,16	Gynsz. 2021/4. sorszám: 30	kopott, kissé hiányos, ragasztott 2. tábla 16.
	garas (Zinsgroschen) Schulten 3006-3011.	nem olvasható ? évszám nélkül, 1507–1520	26,35–26,28	0,93	Gynsz. 2021/4. sorszám: 31	kopott, kissé hiányos, ragasztott 2. tábla 17.
Ausztria						
I. Ferdinánd (1519–1564)	pfennig egyoldalú veret	- - 15??	-	-	Gynsz. 2021/4. sorszám: 32	két apró pici töredék, de látszik rajta a jellegzetes ívelt aljú címerpajzs, és a fenti évszámtöredék is 2. tábla 18.
	pfennig egyoldalú veret Sírria	- - 1526? (Az utolsó szám nem biztos, de valószínűleg 6-os.)	-	-	Gynsz. 2021/4. sorszám: 33 2 db	Apró pici éremtöredék hátuljához hozzátapadva egy másik éremtöredék, ami I. Ferdinánd magyar denára. Az első érme jellegzetes osztrák pfennig, bal oldali címerben osztrák pólya, jobb oldali címerben ágaskodó párduc. 2. tábla 9.

Irodalom

- CNH II = RÉTHY, L. 1907: *Corpus Nummorum Hungariae* II. Vegyesházi királyok kora. Budapest
- CNH III = HUSZÁR, L. 1975: Habsburg-házi királyok pénzei 1526–1657. *Corpus Nummorum Hungariae* III. Budapest
- H = HUSZÁR, L. 1979: *Münzkatalog Ungarn von 1000 bis Heute*. Budapest
- KVASSAY, J. 1996: Das mittelalterliche Dorf Buzád (Sárkány)-sziget von Hahót-Telekszeg. In: Szőke, B. M. (Hrsg.): *Antaeus 23. Archäologie und Siedlungsgeschichte im Hahóter Becken, Südwest-Ungarn*. Budapest, 1996. 219–241.
- MOLNÁR, I. 2021: Régészeti feltárás Berzence váránál. In: *Várak, kastélyok, templomok évkönyv 2021*. Kökény, 34–37.
- MOLNÁR, I. 2022: Berzence-Várdomb (19689). In: Honti Szilvia – Balogh Csilla – Dávid Áron – Gallina Zsolt – Gulyás Gyöngyi – Molnár István – Somogyi Krisztina – Tóth J. Attila: *Régészeti kutatások Somogy megyében 2020–2021-ben*. *A Kaposvári Rippel-Rónai Múzeum Közleményei* 8 (2022): 209–213.
- MOLNÁR, I. 2024: Berzence-Várdomb (19689). In: Németh Péter Gergely – Balogh Csilla – Dávid Áron – Gallina Zsolt – Gulyás Gyöngyi – Molnár István – Somogyi Krisztina – Varga Máté: *Régészeti kutatások Somogy vármegyében 2022–2023-ban*. *A Kaposvári Rippel-Rónai Múzeum Közleményei* 9 (2024): 142–144.
- MÜLLER, R. 1972: A pogányszentpéteri ásatás. In: H. Kerecsényi Edit (Szerk.): *A Thury György Múzeum jubileumi emlékkönyve (1919–1969)*. Nagykanizsa, 1972, 265–283.
- Po = POHL, A. 1974: *Ungarische Goldgulden des Mittelalters (1325–1540)*. Graz
- SCHULTEN, W. 1974: *Deutsche Münzen aus der Zeit Karls V.* Frankfurt
- U = UNGER, E. 1997: *Magyar éremhatározó I. (1000–1540)*. Budapest
- VARGA, M. 2020: A kaposszentjakabi bencés apátság ásatásain (1960–2016) előkerült középkori és kora újkori éremanyag. *Collectanea Sancti Martini. A Pannonhalmi Főapátság Gyűjteményeinek Értesítője* 8 (2020): 175–197.